

Prat om produktivitet

Vart försvann tanken om att lära sig något, att fördjupa sitt tänkande och komma till insikt? Försvann den mellan kunskapsmaskineriets kugghjul? Camilla Kronqvist synar produktivitetspratet.

I en av finansministeriets (FM) presentationer om det statliga produktivitetsprogrammet redogörs för vad finansministeriet avser med produktivitet. Produktivitet är när man med lägre insats åstadkommer samma resultat som tidigare. Man påpekar att produktiviteten även kan öka på andra sätt; mindre eller samma insats kan också ge högre resultat och så vidare, men att detta inte är vad som avses i programmet.

I rektorsrådets manifest lyfts dock fram just den här formen av produktivitet. Man visar på hur universiteten under de senaste åren utexaminerat fler magistrar och doktorer än tidigare och hur vissa strukturella omvandlingar redan genomförts för att minska på den administrativa personalen. Man signalerar också att situationen redan nu är på bristningsgränsen. Bara för att upprätthålla dagens situation sliter folk ut sig och gör ofta obetalt arbete. Som timlärare får man till exempel endast betalt för föreläsningstimmar och inte för förberedelser och examination, som oftast kräver mångdubbelt så mycket arbete.

Det råder alltså motstridiga åsikter om vad produktivitet ska innebära för universiteten. Detta förstärks också av att det kommer dubbla uppmaningar från staten. Å ena sidan önskar FM inbesparingar i framförallt den administrativa personalen. Å andra sidan sätter den utvecklingsplan för utbildning och forskning för 2003-2008 som statsrådet godkänt som mål att graden av utexaminerade doktorer ska höjas till 1600 i året (att jämföra med 1428 år 2005 och 524 år 1991). Om politikerna vill bestämma om universiteten kunde det vara på sin plats att de till en början bestämde sig för vad de vill.

Effektivitet

Då ökad effektivitet omtalas i produktivitetsprogrammet hänvisar man främst till att samma arbete ska kunna utföras av färre. Förvaltningen ska stramas till, den tekniska utvecklingen ska minska på mängden av lärarinsatser, påstådda ”dubblingar” vid universiteten ska undvikas.

Mindre ofta frågar man sig vad som faktiskt krävs för att universiteten ska kunna arbeta effektivare. Visserligen kan man peka på behovet att fokusera på kärnverksamheter men det diskuteras sällan vad det här kunde bestå i. En näraliggande tanke är dock att olika reformer och mer förvaltningsarbete för lärare och forskare snarare gör det svårare för universiteten att satsa på sin kärnverksamhet, undervisning och forskning, än bidrar till effektiviteten.

Även om utvecklandet av tekniska lösningar kan bidra till att minska vissa former av arbete, verkar också förhoppningarna på tekniken ofta överdrivet stora. Myten om det papperslösa kontoret fanns redan på 50-talet och idag kan många vittna om att mängden papper knappast minskat utan snarare ökat med den teknologiska utvecklingen. Virtualiseringen av kurser medför också ofta mer arbete än traditionella föreläsningar. Att läsa igenom och svara på e-post tar ofta mer tid än att tala direkt med någon.

Doktorandutbildningen kunde säkert också effektiveras genom att ge doktoranderna tid och möjlighet att koncentrera sig på sin forskning. Idag kan flertalet doktorander vittna om den mängd tid som går in i att söka stipendier och fylla i blanketter, för att inte tala om den allmänna oro inför framtiden och stress som verkar vara synonymt med arbetet. Alla vet att det tar mer än ett år att utbilda en doktor, men trots det är flertalet tillgängliga stipendier för studierna begränsade till ett år, om inte till ännu kortare perioder.

Kanske är det så att om vi vill att universiteten ska fungera mer effektivt så är det inte mer nedskärningar vi behöver. Vad som behövs är fler satsningar och tjänster, en tro på att forskning lönar sig.

Genomströmning

Denna term har blivit allt vanligare i produktivitetssammanhang. Mer studenter ska flyta igenom universitetet, gärna också snabbare. Håll in studenter i ena ändan och veva ut magistrar och kandidater i andra.

Ingen ifrågasätter att det är viktigt att ordna undervisningen och handledningen så att studenterna också har en möjlighet att slutföra sina studier och inte avbryter dem i onödan. Men handlar studierna bara om att studenterna upprätthåller sig på universiteten en viss tid, eller är det också viktigt att de lär sig något? Och är det inte en minst lika viktig insikt att man inte passar för ett ämne, eller att det inte passar en, än att man utbildar sig i något som man inte fortsätter arbeta med? De insikter man kan nå i ett akademiskt ämne är också beroende av det egna intresset, ens fallenhet och begåvning.

I vissa avseenden kan det vara riktigare att betrakta universitet mer som en arbetsplats än som en skola. Det är inte sagt att alla trivs med jobbet. Inte heller är det önskvärt.

Kvalitet och kvantitet

När resultatstyrningen infördes på universiteten uttrycktes en oro för att kvaliteten på universiteten skulle sjunka när antalet utexaminerade blev avgörande för finansieringen.

Cirka tio år senare vill många konstatera faktum. Det här betyder förstås inte att allt forskningsarbete försämras, men då ”genomströmning” och ”effektivitet” betonas framom allt är det ofrånkomligt att ribban sänks för vissa arbeten. Nämn den lärare eller handledare som inte någon gång känner av detta och kanske också känner sig tvingad att bedöma arbeten utgående från kriterier som inte gör studenten, den blivande doktorn, eller allt prat om kvalitet, rättvisa. Den personliga gränsen för när till exempel en artikel är färdig förskjuts också lätt bakåt. Varför skulle jag inte lämna den ifrån mig trots att arbetet är

ofärdigt, ifall jag på så vis kan förlänga min meritförteckning?

Språkförvirring

Ett alltmer förekommande drag i politiska diskussioner är att man talar om alla former av mänsklig aktivitet i termer av produktion eller produktivitet. Servicebranchens uppgift är att producera tjänster; utbildningsväsendets att producera kunskap, forskning, studenter, magistrar, doktorer. Med detta följer också betoningen på ökande resultat, effektivitet och genomströmning vid universiteten.

Är detta ett bra sätt att tala om och förstå det som sker vid ett universitet? Naturligtvis kan man också ställa sig frågan om det är en så stor skillnad mellan att tala om forskning, undervisning och inläring och att tala om forsknings- eller kunskapsproduktion. Sist och slutligen är det väl bara en fråga om vilka ord man använder?

Då universitet målas upp som en kunskapsmaskin där pengar pumpas in och kandidater, magistrar, doktorer, artiklar och monografier pumpas ut har jag som forskare och lärare dock väldigt svårt att känna igen mig. Vart försvann tanken om att lära sig något, att fördjupa sitt tänkande och komma till insikt? Samtidigt riskerar talet att förvränga den verksamhet man sysslar med. Då man antar det perspektiv som den ekonomiska fabriksinriktade retoriken utgår från, förlorar man lätt andra perspektiv ur sikte. Speciellt om ens existens är beroende av det.

Speciellt absurd blir också situationen om man beaktar att modellen för kunskap som används för att föra fram produktivitsretoriken dessutom avspeglar en föråldrad bild av inläring. Få pedagoger, filosofer eller andra människovetare skulle idag ställa sig bakom den behavioristiska bild med input och output som i produktivitspratet förväntas spegla mänsklig förståelse. Och då kan vi förmoda att de tänkt mer över saken än de statliga tjänstemännen.

Vad ska vi med vetenskap till om inte ens vetenskapen själv får definiera sina

ideal?

Camilla Kronqvist

är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi

camilla.kronqvist@abo.fi